

CAHİLİYYE DÖNEMİ ŞİİR VE NESRİNDE NÜBÜVVET

Muhammed ÇETKİN*

Öz

Arapların İslâm'dan önceki dinî ve sosyal hayat telakkilerini ifade eden Cahiliye döneminde bilinen anlamda kurumsal yapılar olmadığından, yazılı kültür neredeyse yok denecek kadar azdı. Bu yüzden toplumda genel geçer kurallar yazıdan çok sözlü gelenek üzerine bina edilmişti. Bunun bir sonucu olarak Arap Yarımadası örf ve adetlerin hâkim olduğu bir câhiliye evresi geçiriyordu. Cahiliye Araplarında bir peygamber veya kurtarıcının geleceği düşüncesi oluşmuştu. Bu yüzden Arap şairleri tarafından birçok dini motifin yanında bir peygamber veya kurtarıcı bekleme fikri şiire konu edilmişti. Bu çalışmamızda cahiliye dönemi şiir ve nesrinde nübüvvet algısı ve beklentisi ele alınmıştır. Bu anlamda cahiliye dönemi Araplarında bir peygamber veya kurtarıcı bekleme fikrinin o günün şairleri tarafından nasıl işlendiği, şiirlerden örnekler verilerek izah etme yoluna gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cahiliye, Nübüvvet, Cahiliye Şiiri, Cahiliye Nesri, Arap

NUBUVVAT (PROPHET HOOD) IN THE POETRY AND PROSE OF THE JAHILIYYAH PERIOD

Abstract

In the Jahiliya (ignorance) period which reflects the Arab's understanding of religious and social life before Islam, there were little if any the written culture, since there was not any institutional structure in conventional terms. Therefore, general rules in the society were established on the oral tradition rather than a written one. As a result, the Arabian Peninsula was passing through the Jahiliyya process when the customs and traditions were dominant. The idea about a prophet or messiah to come emerged among the Arabs of Jahiliyya. Hence, the Arabic poets used to treat in their poems the idea of waiting for a prophet's or messiah's advent in addition to numerous religious motives. In this study, waiting for and perception of the prophet hood (nubuvvat) in the poetry and prose of Jahiliyya are addressed. In this context, it is sought to explain how the idea of waiting for a prophet or messiah was treated by the poets at that period by giving examples from their poems.

Keywords: Jahiliyyah, Nubuvvat, Jahiliyya Poetry, Jahiliyyah Prose, Arab

Giriş

Cahiliye terimi, Arapların İslam'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslami devredekenden ayırt etmek için kullanılmıştır. Bu nedenle genellikle Arapların İslam'dan önceki dönemine “Cahiliye” veya “Cahiliye çağı”; o dönemde yaşayan şairlere de “Cahiliye şairleri” denir.¹ Bazıları Cahiliye dönemini Hz. İsa (a.s)'dan Hz. Peygamber (s.a.v)'e kadar olan devre ile de sınırlı tutar.²

Cahiliye devrinde inanç, davranış ve tutumlar açısından göze çarpan en belirgin hususlar, zorbalık, zulüm, çapul, ahde vefasızlık, kız çocuklarını diri diri gömmek, kuvvet ve kudretini başkalarına duyuracak çılgınlıklar yapmak, para ve servetinin yettiği kadar kadın ve dost edinmek, alabildiğine zina, keyif ve işret ederek sıhhatini harcamaktır.³

1- Cahiliye Şiiri ve Önemi

Şiir, Cahiliye döneminde en hâkim edebi türdür. Bu dönem insanın yaşadığı ortam, şiirin her sahada yaşamasına ve sosyal hayata hâkim olmasına zemin hazırlamıştır. İbnü'l-Kelbî'deki “Araplar, şiirlerinden sadece İslam'dan kısa bir süre öncesine ait olanlarını koruyabildiler.”⁴ şeklindeki rivayete bakılırsa bu şiirler çok fazla bir zaman dilimini içermezler.

Cahiliye şiiri İslam'ın gelmesiyle birlikte ayrı bir önem kazanmıştır. İlk olarak Kuran'daki garib lafızların anlamı için eski Arap şiirinden yararlanılmaya başlanmış, bu sebeple de sözlü olarak aktarıla gelen cahiliye şiirleri derlenip yazıya geçirilmiştir. Söz gelişi muallaka şiirleri ilk defa İslami dönemde Hammad er-Raviye (ö.160/776) tarafından derlenmiştir.⁵ Bu nedenle Hammad er-Raviye eski Arap şiirini derleyen ilk kişi olarak kabul edilir.⁶ Yine el-Mufaddal ed-Dabbî (ö.178/794), Abdulmelik b. Kureyb el-Asma'î (ö. 216/831) gibi pek çok dilci Cahiliye devri şiirlerini bir araya toplamışlardır.⁷ Ancak rivayet şeklindeki bu derlemelerin yazıya geçirilmesi daha çok bu şairlerin talebeleri tarafından yapılmıştır.⁸ Sadece Arap dili ve belâğatı alanında değil, bütün İslami ilimlerde Cahiliye şiiri ile istişat etmek İslam âlimlerinin üzerinde ittifak ettiği bir husustur.⁹

¹ M. Nihad Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 8; Mustafa Fayda, “Cahiliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 1993, VII, 17.

² Weir, T.H., “Cahiliye”, *İA*, M.E.B. yayınları, III, 11; Süleyman Tülücü, “Cahiliyye Kelimesinin Mana ve Menşei”, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Ankara 1980, Sayı: 4, s. 281.

³ Nafiz Danışman, “Cahiliyye Kelimesinin Mana ve Menşei”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: V, Sayı: I-IV, Ankara 1956, s. 194; A. Subhi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul 1996, s. 57.

⁴ Bk. İbnü'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Eşnâm*, tah. Ahmet Zeki Paşa, 4. Baskı, Kahire 2000, s. 12.

⁵ Kenan Demiryak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, Cantaş yay., İstanbul 2016, s. 98; Zülfikar Tüccar, “Hammad er-Raviye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 1997, XV, 487.

⁶ Tüccar, Hammad er-Raviye, XV, 487.

⁷ Demiryak, *a.g.e.*, s. 100, 101.

⁸ Şevki Dayf, *Tarihü'l-Edebi'l-Arabi, el-'Aşru'l-Câhili*, Daru'l-Maarif, Kahire, tsz., s. 160.

⁹ Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyutî, *el-İktirah fi 'ilmi'n-Nahv*, İstanbul 1975, s. 31; Mehmet Reşit Özbalkıç, *Kur'an ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, İzmir 2006, s. 54; Ahmet Gemi, *el-Mevsilî'nin el-İhtiyâr Adlı Fıkıh Kitabında Geçen Şevâhid Beyitlerin Çözümlemesi*, *Artuklu*

2- Cahiliye Dönemi Şairlerinin Şiirlerinde Dinî Motifler

Câhiliye döneminde yaygın olan inanç putperestlikti. Putperestlik, yapılan bir ticaret sonucu Mekke'ye ilk putun getirilmesiyle şehirde din olarak ikame edilmiştir.¹⁰ İslâm öncesi Arap Yarımadasında yaşayan toplumların birçoğunda istek ve arzuların yerine gelmesi için putları bir vesile ve bir anlamda kurtarıcı olarak görme, onlara tapma, onlardan yardım dileme gibi inanç ve düşünceler hâkimdi. Câhiliye şiiri ve bazı Kur'ân ayetleri de bunu ortaya koymaktadır.¹¹

Câhiliye dönemi Arapları, tapındıkları diğer tanrı ve put adlarından ayrı olarak en yüce yaratıcıyı ifade eden Allah kavramını da günlük hayatlarında sık sık kullanıyorlardı. Onların dua cümlelerinde “*ya Allah*” ve “*Allahumme*” tabirlerine yer vermeleri; ayrıca Arap dilinde “*rahmân*” isminde olduğu gibi Allah isminin de çoğulunun olmayışı, Arapların inançlarında bir olan yüce yaratıcıyı ifade ettiklerini göstermektedir. Nitekim Câhiliye şiiri incelendiğinde adına dehiyyûn denen fırka hariç onların büyük çoğunluğunun Allah'ı tanıdıklarını ve O'nun için putlara kullandıklarından daha üstün sıfatlar kullandıklarını, O'nun adına yemin ettiklerini gösteren pek çok örnekle karşılaşılır.¹² Mesela Câhiliye şairlerinden Evs b. Hacer (ö. 620 m.), Allah'a daha üstün bir rol biçerek inancını değerlendirdiği şiirinin bir beytinde şöyle der:

وَبِاللَّاتِ وَالْعُزَّىٰ وَمَنْ دَانَ دِينَهَا وَبِاللَّهِ إِنَّ اللَّهَ مِنْهُنَّ أَكْبَرُ

*Lât'a, 'Uzzâ'ya ve onlara ibadet edenlere and içerim, Allah'a da; çünkü Allah, onlardan daha yücedir. (Tavîl)*¹³

Diğer taraftan Câhiliye Araplarının hac ve umre esnasında Allah'a, Kâbe'ye ve putlara tazimde bulunurlarken topluca şu cümleleri söyledikleri rivayet edilmektedir.

«لَبَّيْكَ! اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ! لَبَّيْكَ! لَا شَرِيكَ لَكَ! إِلَّا شَرِيكَ هُوَ لَكَ! تَمَلَّكُهُ وَمَا مَلَّكَ»

*Buyur Allah'im! Buyur! Buyur, senin ortağın yoktur. Bir ortağın varsa o da sana aittir; sen ona ve onun sahip olduğuna da maliksin.*¹⁴

Akademi: Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2015, cilt: II, sayı: 1, s. 61.

¹⁰ Ebû Muhammed Cemaeddin Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekka vd., I-II, Mısır 1955, I, 76-77; Mahmûd b. Ahmed Bedruddin 'Aynî, *'Umdetu'l-kârî Şerhu Sahih-i Buhârî*, Beyrut, tsz., XVI, 92.

¹¹ Bk. ez-Zümer 39/3; Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin Mes'ûdî, *Murûcu'z-zeheb ve me'âdinu'l-cevher*, (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), I-IV, Beyrut 1384-85/1964-65, II, 145-146.

¹² Cevâd 'Alî, *el-Mufaşşal fî târihi'l-'Arab kabîl-İslâm*, Bağdat 1993, IV, 81; Mustafa Çağrıçı, “Arap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 1991, III, 316-317. Ayrıca bkz. Ömer Ünal, “İslam Öncesi Arap Şiirinde Bazı Dini Motifler”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: III, Sayı: 9, Bahar 2003, s. 176-190.

¹³ Evs b. Hacer, İbn Mâlik et-Temîmî, *Dîvân*, Beyrut 1980, s. 36; İbnu'l-Kelbî, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁴ İbnu'l-Kelbî, *a.g.e.*, s. 7.

3- Arap Yarımadasında Kurtarıcı Beklentisi

Pek çok dinî gelenekte mevcut olan “gelmesi beklenen kurtarıcı inancı” ve bu inancın toplumsal yansımalarının bi’set öncesi dönemde Arap yarımadasında da mevcut olduğu görülür. Hz. Peygamber öncesi dönemde Arap yarımadasında putperest Arapların yanı sıra yarımadaanın çeşitli bölgelerine yayılmış vaziyette Yahudiler, Hristiyanlar ve özellikle Hicaz bölgesinde Hanifler olarak bilinen dini gruplar mevcudiyetini korumaktaydı. İslâm öncesi dönem hakkında bilgi aktaran tarihi kaynaklar Yahudi, Hristiyan ve Haniflerde yoğun bir şekilde kurtarıcı beklentisinden söz etmektedir.

Siyer kaynakları, bi’set öncesi Arap yarımadasında Yahudi ve Hristiyan bilginlerinin yanı sıra Arap kâhinlerinin de geleceği beklenen bir kurtarıcının çıkış zamanına ilişkin tarihin yaklaştığından bahsettiklerini rivâyet eder. Yahudi ve Hristiyan bilginlerin kendi kutsal kitaplarında geleceğe dönük beklentileri ifade eden sözlerden yola çıkarak bu beklentileri dile getirdikleri kabul edilir. Kâhinlerin ise cin taifesinden olan şeytanların kulak hırsızlığı yaparak getirdikleri haberler yoluyla bu bilgilere ulaştıkları ifade edilir.¹⁵

Tarih kaynakları ve delâilü’n-nübüvve konusuna dair eserler, bi’set öncesi dönemde bir peygamberin geleceğini haber veren kâhinler ile ilgili pek çok rivâyet nakleder. Benî Leheb kabilesinden Hâtır b. Mâlik adında bir kâhine, kabilesi tarafından yıldızların kayma sebebinin sorulması üzerine, bundan sonra kehanetin kesileceği ve Mekke’de bir peygamberin ortaya çıkacağı cevabını verdiği rivâyet edilir.¹⁶ Yine Arap toplumunun peygamber beklentisi içerisinde olduğunu ispat etme sadedinde Sevâd b. Kârib gibi bazı kâhinlerin bir peygamberin gelmesinin yakın olduğunu bildiren kehânetlerde bulunduğu ve bu sebeple de nübüvvetten sonra Hz. Peygamber’e inandıklarına ilişkin rivâyetler nakledilir.¹⁷ Bi’set öncesi bir peygamberin zuhurunun beklendiğine dair kâhinlere atfen aktarılan bir diğer olay Hz. Peygamber’in dedesi Abdulmuttalib’in Yemen kralı Seyf Zû Yezen’i ziyaretidir. Bu rivâyete göre kral, Abdulmuttalib’e ülkesindeki kâhin ve münecimlerin yeni bir peygamberi haber verdiklerini ve bu peygamberin omuzunda nübüvvet mührünün bulunacağı ve adının Ahmed olacağını ifade eder.¹⁸

Yine Kısra’ya ait sarayın sütunlarının yıkılmasını konu edinen rivâyette Satfih adında bir kâhinin bu olayı yorumlayarak yeni bir peygamberi müjdelediği ve bu son peygamberin ümmetinin İran topraklarını ele geçireceğini haber verdiği aktarılır.¹⁹

Gelecek bir peygamberin Arap kâhinler tarafından haber verilmesine dair rivâyetlerde üzerinde durulması gereken konulardan biri de nübüvvet gibi dini kavramların putperest Araplar tarafından da kullanılmış olmasıdır. İslâmî döneme

¹⁵ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 204.

¹⁶ Cevad Ali, *a.g.e.*, VI, 768.

¹⁷ bk. Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed Mâverdî, *A’lâmu’n-Nübüvve*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1986, s. 136-138.

¹⁸ Ahmed Mithat Efendi, *Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediye*, haz. Mehdi Ali Seçkin, İstanbul 2007, s. 95-96.

¹⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, *Delâilü’n-nubuvve ve ma’rifetu ahvâli sâhibi’ş-şeria*, I-VII, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1988, I, 126-129.

yaklaşıldığında putperest Arapların nübüvvet ile ilgili bilgileri çok sınırlı idi. Bu sınırlı bilgileri de atalardan kalan bir miras olarak değil de muhtemelen Ehl-i kitap ile olan ilişkileri sonucu elde etmişlerdi. Zira Cahiliyye dönemi Arapları kitap, nübüvvet, kıyamet, cennet ve cehennem gibi kavramlar hakkında Ehl-i Kitap'tan duydukları dışında bilgi sahibi değillerdi.²⁰ İslâm öncesi dönemde yaygın olduğu bilinen kehânet ile ilgili rivâyetler, Arap yarımadasında varlık gösteren Yahudi ve Hristiyanların inançlarının ve kurtarıcı beklentilerinin Arap toplumuna yansımaları olarak düşünülebilir. Özellikle Yahudiler Hicaz'da, saklanmış veya kaybolmuş şeylerin nerede olduklarını keşfeden yahut gelecekle ilgili haberler veren kimseler olarak bilinmekteydi. Kitap ehli olan Yahudiler ümmî Araplara karşı bir nüfuz ve itibar sahibi görülmekteydi. Yahudilerin gelecekte haber vermek için gökyüzünü gözetledikleri rivâyet edilir. Tarihçiler, Arapların da bu şekilde gelecekte meydana gelecek olaylardan haberdar olmak için gökyüzünü gözetlemeye başladıklarını aktarır.²¹

Arap yarımadasında varlık gösteren Yahudilik, Hristiyanlık ve Haniflik olmak üzere üç dinî grubun geleceğe dönük beklentileri vardır. Bu beklentileri kısaca şöyle aktarabiliriz:

Yahudilerin Beklentileri: İslâm tarihi kaynakları Babil ve Filistin Yahudileri gibi Hicaz Yahudilerinin de yoğun bir şekilde kurtarıcı beklentisi içerisinde olduklarını kaydeder. Yahudiler, mücadele içerisinde oldukları putperest Arapları yakında ortaya çıkacak bir kurtarıcıyla tehdit ediyorlar, onları Âd ve Semûd kavmi gibi yok edeceklerini ilan ediyorlardı.²² Hicaz Yahudileri beklenen kurtarıcıyı Hz. Davud'un soyundan değil de Hz. Harun'un soyundan olacağını iddia etmekteydi.²³ İslami kaynaklar, Seleme adında Bedir ehli bir sahâbînin çocukluğunda komşuları olan bir Yahudi'nin kendilerine gelip kıyâmet, âhîret, hesap, mizan gibi konuları anlattığını rivâyet ederler. Ahîret inancına sahip olmayan müşrik muhatapları ise onunla alay ederek böyle bir hesabın olacağı, insanların davranışlarına göre ceza ve mükâfat alacağı günün geleceğine dair bir delil sorarlar. O da Mekke ve Yemen taraflarını işaret ederek bu bölgeden çıkacak bir peygamberin bunun delili olduğunu söyler.²⁴

İslâm öncesi döneme dair kurtarıcı beklentisi hakkındaki rivâyetlerden Yahudilerin bir kurtarıcı bekledikleri ve Arapları bu beklenti ile tehdit ettikleri anlaşılmaktadır. Bunu, ehl-i kitâbın Hz. Peygamberi kendi öz oğulları gibi tanıdıklarını,²⁵ ümmî peygamberin Tevrat ve İncil'de yazılı olduğunu,²⁶ Yahudilerin daha önce onunla zafer isterlerken Tevrat'tan bilip öğrendikleri gerçekler karşılıklarına dikilince onu inkâr ettiklerini²⁷ bildiren ayetlerden anlıyoruz.

²⁰ İbn İshâk, *Siretü İbn İshâk*, nşr. Muhammed Hamidullah, Fas 1976, s. 62; Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, sad.: Mahfuz Söylemez, Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, s.78.

²¹ Cevad Ali, *a.g.e.*, VIII, 786; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, Ankara 2003, I, 553.

²² İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 62-63; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 211; Cevad Ali, *a.g.e.*, VI, 537.

²³ Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Meğâzi*, thk. Marsden Jones, Londra 1965, I, 365.

²⁴ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 212; İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 64.

²⁵ Bakara 2/146; En'âm 6/20.

²⁶ A'râf 7/157.

²⁷ Bakara 2/89.

Gerek Kur'an'daki bilgiler gerek sahabe döneminden itibaren oluşan bu algıdan hareketle bi'set öncesi dönemde Yahudilerin kurtarıcı beklentisi ile ilgili rivâyetlerde “peygamber” kavramının kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Hristiyanların Beklentileri: İslâm tarihi ve siyer kaynakları, Arap yarımadasının Necran gibi belli merkezlerinde cemaat şeklinde, diğer şehirlerde de küçük gruplar halinde varlık gösteren Hristiyanların da Yahudiler gibi bir kurtarıcı beklediklerini rivâyet eder. Hz. Peygamber'in nübüvvetinin Hristiyanlarca önceden beklendiği ve bilindiğine dair yaygın rivâyetlerden biri Hz. Peygamber'in çocukluğunda yaptığı Şam seyahati ve Rahip Bahira ile görüşmesidir.²⁸

Haniflerin Beklentileri: Tarihi verilerden İslâm öncesi dönemde Hicaz bölgesinde varlık gösteren Haniflerin mevcut dinî ve sosyal durumdan memnun olmadıkları, yeni bir arayış içerisinde oldukları ve bir kurtarıcı bekledikleri anlaşılmaktadır. Bu anlamda Hanifler bi'set öncesi dönemde İslâm dininin müjdecisi konumunda olmuşlardır. Onlar Hz. İbrahim'in dinini yeniden diriltecek bir peygamberin geleceğini halka söylemekteydi.²⁹

İslâm tarihi ve siyer kaynakları, Haniflerin söz konusu arayışları ve peygamber beklentilerini ifade eden pek çok rivâyet nakleder. Mekke'de putperestlikten uzak durup, dinî ve ahlâkî düzeni sağlayacak yeni bir peygamber beklentisi içerisinde olan Haniflerden biri Zeyd b. Amr b. Nufeyl'dir. Kaynaklar, Zeyd b. Amr hakkında putlardan yüz çeviren, putlar adına kesileni yemeyen, tevhid ehli olup Yahudilik ve Hristiyanlığı benimsemeyen bir Hanîf olarak bahseder.³⁰ Onun dinî bir arayış içerisinde olduğu ve kendisini Hz. İbrahim'in dinine nispet ettiği kaydedilir. İbn İshâk, Hz. Ebubekir'in kızı Esmâ'dan rivâyetle onun Kâbe'nin yanında etrafındaki topluluğa “*benden başka İbrahim dini üzere olan kalmadı. Allah'ım sana hangi ibadet şeklinin sevimli geldiğini bilsem o şekilde ibadet ederim. Fakat bilmiyorum*” dediğini ve elleri üzere secde ettiğini nakleder.³¹ Tarihi kaynaklarda aktarılan rivâyetlerden birinde Âmir b. Rebiâ adlı bir kişinin Zeyd b. Amr ile karşılaştığını ve kendisine “*Ey Âmir! İsmail soyundan bir nebi bekliyorum. Ona yetiştiğimde iman edip tasdik edecek ve son peygamber olduğuna şahadet edeceğim. Ben kavmimi terk ettim, İbrâhim'in dinine tabi oldum. Bu dini aramak üzere pek çok ülke gezip Yahudi ve Hristiyanlarla görüştim. Karşılaştığım din müntesipleri, son peygamberden bahsedip dönmemi tavsiye ettiler*” dediği nakledilir.³²

4- Cahiliye Dönemi Şairlerinin Şiirlerinde Nübüvvet

Kureyşlilerin ticaret için gittikleri Suriye, Yemen, Bahreyn, Mısır, Habeşistan, Irak ve İran gibi yerlerde ehl-i kitâb âlimleriyle ve diğer dinlerin bilginleriyle dinî konuları müzakere ettiklerine dair önemli bir rivâyet bulunmamaktadır. Ancak

²⁸ Geniş bilgi için bk. Ebû İsa Muhammed b. İsa Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahîh (Sunenu't-Tirmizî)*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire, ts., Menâkıb, 3; İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 53-55; İbn Hişam, *a.g.e.*, I, 237-238.

²⁹ Neşet Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1982, s. 158.

³⁰ Muhammed Şukrî el-Bağdâdî el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb fi ma'rifeti ahvâli'l-Arab*, I-III, Beyrut 1314, II, 247; İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 96; Cevad Ali, *a.g.e.*, VI, 469.

³¹ İbn Hişam, *a.g.e.*, s. 287-288.

³² Âlûsî, *a.g.e.*, II, 247; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, I-XI, Kâhire: Dâru'l-Meârif t.y., II, 295-296.

bazı istisnai durumlar da vardır. Nitekim Hz. Ebû Bekir, Şam'a yaptığı ticarî bir seferde gördüğü rüyayı rahip Bahira'ya anlatmıştır. Rahip onun Mekkeli olduğunu öğrenince ona; “Allah senin rüyayı doğru çıkaracak, kavminden bir nebî gönderecek ve sen onun hayatında veziri vefatından sonra da halifesi olacaksın” demiştir. Hz. Ebû Bekir de bunu gizlemiş, vakti gelince de Hz. Peygamber'in huzuruna çıkıp: “Ey Muhammed! İddia ettiğin hususta delilin nedir?” diye sormuş O da: “Şam'da gördüğün rüyadır.” cevabını vermiştir.³³ Yine Hz. Ebû Bekir'in Yemen'e yaptığı ticari bir seyahatte Ezdli bir rahibin “âhir zaman nebisi” hakkında verdiği bilgiler ışığında zaten yakından tanıdığı arkadaşına, kısa süren bir görüşme neticesinde tereddütsüz inandığına dair bir rivayet de vardır.³⁴

Mekkeli Talha b. Ubeydullah, ticari maksatla gittiği Busra panayırında iken bir rahip, panayır halkına; aralarında Harem'den bir kimse olup olmadığını sorunca, kendisi Harem halkından olduğunu belirtmiş, rahip de ona yönelerek, Ahmed zuhur etti mi? diye bir soru sormuş, “Hangi Ahmed?” dediğinde ise rahip şunları söylemiştir:

“Abdülmuttalib oğlu Abdullah oğlu Ahmed! O, Mekke'de ortaya çıkacaktır. Peygamberlerin sonuncusudur! Harem'den ayrılıp, hurmalık, taşlık ve kıraç bir yere hicret edecektir! Ona koşmanı sana tavsiye ederim!”

Talha; bu sözlerin tesirinde kalarak alelacele Mekke'ye gelmiş, ‘Yeni bir şey var mı?’ diye sorduğunda, “Abdullah'ın oğlu Muhammed peygamberliğe özeniyor. Ebû Kuhafe'nin oğlu da ona tâbi oldu” cevabını almıştır. Hz. Ebû Bekir'le bir süre görüşükten sonra rahibin söylediklerini ona haber veren Talha daha sonra Hz. Peygamber'in yanına gidip Müslüman olmuş, duyduklarını ona da anlatmıştır.³⁵

Dönemin ehl-i kitâb bilginlerinin “âhir zaman nebisi” hakkında bilgi sahibi oldukları ve onun zuhurunu bekledikleri şu rivayetlerden de anlaşılmaktadır: Medineli meşhur şair Hassân b. Sâbit'in 7-8 yaşlarında iken Hz. Peygamber'in nübüvvetine dair şehirdeki bir Yahudi'den işittiği sözler,³⁶ Şam'dan gelerek Medine'ye yerleşen Yahudi âlimi İbn Heyyiban'ın vefatı esnasında, buraya âhir zaman nebisinin hicret yurdu olacağını umduğu için gelip yerleştiğine ilişkin sözleri,³⁷ küçük yaşta annesiyle yaptığı Medine ziyaretinde bazı Yahudi bilginlerinin Hz. Peygamber'i inceleyerek nübüvvetine dair teşhis koymaları,³⁸

³³ Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed Muhibbuddîn et-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadrati fî Menâkıbi'l-Aşera*, I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y., I, 84, 87.

³⁴ Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, (‘İzzüddin İbnü'l-Esîr), *Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe* (thk. Ali Muhammed Muavviz), Beyrut 1994, III, 312-313; Hüseyin b. Muhammed b. Hasan Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, Matbaatu'l-Vehbiyye, 1283, I, 287.

³⁵ Muhammed b. Sa'd b. Munî, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ* (thk. İhsân Abbâs), Beyrut 1968, III, 214-215; el-Beyhakî, *Delâilu'n-nubuvve*, II, 166; İbn Hacer, Şihâbuddîn Ahmed b. Ali el-'Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi's-Sahâbe*, Beyrut 1991, III, 530-531.

³⁶ “Ey Yahudi topluluğu! Ahmed'in doğumuyla doğacak olan yıldız, bu gece doğmuştur!” Bkz. İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 63; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 159; Beyhakî, *Delâilu'n-nubuvve*, I, 110.

³⁷ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 64-65; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 213-214; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kubrâ ve fî Zeylihî el-Cevheru'n-Nakiy*, Haydarabâd 1925, IX, 114.

³⁸ Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr el-Kastalânî, *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye*, Kâhire 1864, I, 102; Diyârbekrî, *a.g.e.*, I, 229.

Rahip Bahira'nın³⁹ rivayetlerde geçen tespitleri, Bedir ashabından Seleme b. Selâme b. Vaks el-Evsî'nin Yahudi komşusunun yakın zamanda bir peygamber zuhur edeceğini söyleyerek eliyle Mekke ve Yemen taraflarına işaret etmesi ve kısa süre sonra bu yönde haberlerin Medine'ye ulaşması,⁴⁰ Selmân-ı Fârisî'nin Hristiyan din âlimlerinden edindiği bilgiler ışığında “âhir zaman nebisi”ne kavuşmak ümidiyle Medine'ye uzanan hayat hikâyesi,⁴¹ Necaşi Ashame'nin onun peygamberliği hakkındaki olumlu tutumu,⁴² Akabe'de yapılan ilk görüşmede (620) Hazrecli altı kişinin Medineli Yahudilerden nübüvvet hakkında işittikleri sözlerin de etkisi ile iman etmeleri,⁴³ hicretin vuku bulduğu günlerde Nadîroğulları lideri Huyey b. Ahtab'ın bu husustaki ikrarı,⁴⁴ Medineli Yahudi âlimi Abdullah b. Selâm'ın nübüvveti ikrarı ve Müslüman olması,⁴⁵ Bizans İmparatoru Heraklios'un Ebû Süfyân ile Hz. Peygamber hakkında yaptığı mülakat,⁴⁶ yine Heraklios'a Hz. Peygamber'in davet mektubunu ulaştıran Dihyetü'l-Kelbî'nin bu husustaki izlenimleri⁴⁷ aslında kitap ehlinin bu hususta büyük bir beklenti içerisinde olduğunu ortaya koyan rivayetlerdir.⁴⁸

Kur'ân'da, ehl-i kitâb'ın Hz. Peygamber'i sıfatları itibariyle yakından tanıdıklarına işaret eden ayetler de mevcuttur.⁴⁹ Nitekim Cahiliye Toplumunda Zeyd b. Amr⁵⁰, Varaka b. Nevfel⁵¹ ve Ümeyye b. Ebi's-Salt es-Sakafî (ö. 8/630 [?])⁵² gibi İbrahimî dini arayan birkaç Kureyşlinin bir “âhir zaman nebisi” telakkisine sahip olduğu bilinmektedir. Bunlardan Ümeyye b. Ebi's-Salt şiirlerinde Allah ve ahiret inancını işlemiş ve bir peygamber gelmesini temenni etmiştir.

³⁹ Rahip Bahira hakkında bkz. İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 53-56; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 180-182.

⁴⁰ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 212.

⁴¹ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 66-69; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 214-220; Beyhakî, *Delâilu'n-nubuvve*, II, 92-97; Ali b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*, Kahire 1994, IX, 332-335.

⁴² İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 194-196; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 335-337; Beyhakî, *Delâilu'n-nubuvve*, II, 301-304; Ebu'l-Fidâ', İsmail b. Ömer İbn Kesîr el-Kureşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Beyrut 1990, III, 72-75, Diyârbekrî, *a.g.e.*, I, 290-291.

⁴³ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 428-429; Beyhakî, *Delâilu'n-nubuvve*, II, 433-434; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 148-149.

⁴⁴ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 519; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 212.

⁴⁵ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 516-517; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 210; Beyhakî, *Delâilu'n-nubuvve*, II, 531.

⁴⁶ Abdurrezzak b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, Beyrut 1982, V, 345-346; 'Aynî, *a.g.e.*, I, 77-78; Beyhakî, *Delâilu'n-nubuvve*, IV, 382.

⁴⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 267; Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, ('İzzüddin İbnü'l-Esîr), *el-Kâmil fi't-Târih* (thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî), Beyrut 1997, II, 91-92.

⁴⁸ Yunus Akyürek, “Cahiliye Dönemi Mekke Toplumunun Hz. Peygamber'in Nübüvvetine İlişkin İntibaları”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, sayı 7, s. 58-59.

⁴⁹ Bakara, 2/146; Âl-i İmrân, 3/81; En'âm, 6/20.

⁵⁰ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 95-99; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 223-227, 229-230; Muhammed b. Yûsuf ed-Dimeşkî, *Sebîlü'l-Hedy ve'r-Reşâd fi Hedy-i Hayri'l-'İbâd*, Lübnan 1993, I, 115-116.

⁵¹ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 95, 99, 102-103; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 223, 232, 238; ed-Dimeşkî, *a.g.e.*, I, 115, 326, II, 160, 236, 304.

⁵² Tam adı Ebu'l-Kâsım (Ebû Osmân) Ümeyye b. Ebi's-Salt Abdillâh b. Ebî Rebîa b. Avf es-Sekafî'dir. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Âlûsî, *a.g.e.*, II, 253; Behcet Abdülğafûr el-Hadîsî, *Ümeyye b. Ebi's-Salt Hayâtuhû ve şî'ruhu*, Abu Dabi 2009, s. 47-69; Tüccar, “Ümeyye b. Ebu's-Salt”, *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 303-305.

Hanîf şairlerin önde gelenlerinden olan Ümeyye b. Ebi's-Salt; İncil ve Tivrât'ı okumuş, Arap Yarımadasında Hicâz yöresinden bir peygamber geleceğini öğrenmiş, beklenen peygamberin kendisi olacağı ümidine kapılmış,⁵³ Hz. Muhammed (s.a.s), İslâm dininin hükümlerini tebliğ etmeye başladığında ona karşı kıskançlık duyarak İslâmiyet'i ve onun peygamberliğini kabul etmemiştir. O, Cahiliye döneminde putlara tapmamış, şirki, zinayı ve içkiyi hoş karşılamamıştır.⁵⁴ Ümeyye, daima bir peygamberin gerekliliğinden bahsedirdi. Nitekim bir peygambere kesin ihtiyaç olduğunu şu beyitlerinde ifade etmektedir:

أَلَا نَبِيٌّ لَنَا مِنَّا فَيُخْبِرُنَا مَا بَعْدَ غَايَتِنَا مِنْ رَأْسِ مَحْيَانَا
بَيْنَا يُرِيْبُنَا آبَاؤُنَا هَلَكُوا وَبَيْنَمَا نَقْتَنِي الْأَوْلَادَ أَقْنَانَا
وَقَدْ عَلِمْنَا لَوْ أَنَّ الْعِلْمَ يَنْفَعُنَا أَنْ سَوْفَ يَلْحَقُ أُخْرَانَا بِأَوْلَانَا

Aramızda yaşamamızın başından ve sonumuzun ne olacağından bize haber verecek bir peygamber yok mu?

Babalarımız bizi büyütüp yetiştirmekte iken öldüler; biz de çocuklarımızı yetiştirmekte iken öleceğiz;

Daha sonra geleceklerin de, daha önce gidenlerin arkalarından gideceklerini biliyoruz; amma bu bilmenin bize hiç bir faydası yoktur. (Basit)⁵⁵

Ümeyye b. Ebi's-Salt bir keresinde Ebû Süfyân'a; âhir zaman peygamberinin sıfatlarını kitaplarda yazılı bulunduğunu ve zannına göre bu nebinin buldukları coğrafyada yaşadığını, hatta onun Abdimenâfoğulları arasından zuhur edeceğini, Utbe b. Rebîa'dan başka nübüvvet ile muttasıf bir kimse tespit edemediğini, ancak onun da kırkını geçtiği halde kendisine vahyolunmadığını söyleyince, Ebû Süfyân; Abdullah'ın oğlu Muhammed'in (s.a.v) nübüvvetini ona haber verdi. Ümeyye, onun peygamber olduğunu ve kendisine tâbi olmasını tavsiye edince Ebû Süfyân, niçin kendisinin ona tâbi olmadığını sormuş o da; "Sakıflı kadınların

⁵³ 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhız, *Kitâbu'l-Hayevân*, I-VIII, Mısır 1965, II, 320; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve ş-şu'arâ*, thk. Ahmet Muhammed Şakir, Mısır 1966, I, 459; Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebu'l-Ferec el-İsfahanî, *Kitabu'l-Eğânî*, Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1369/1950, IV, 122; Ebû Ali Muhammed Tevfik, *el-Emsâlû'l-Arabiyye ve'l-asru'l-cahili*, Dârü'n-Nefâis, Beyrut 1988, s. 224; Ebû Hafz Zeynüddin Ömer b. Muzaffer İbn Verdî, *Târîhu İbni'l-Verdî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 1996, I, 111; Diyârbekrî, *a.g.e.*, I, 412.

⁵⁴ Diyârbekrî, *a.g.e.*, I, 412; Çağatay, *a.g.e.*, s. 167; Ünal, *a.g.m.*, s. 186.

⁵⁵ el-İsfahanî, *a.g.e.*, IV, 129; Âlûsî, *a.g.e.*, II, 253. İbn Asakir, Farklı bir şeklini rivayet eder.

أَلَا رَسُولٌ لَنَا مِنَّا يُخْبِرُنَا مَا بَعْدَ غَايَتِنَا مِنْ رَأْسِ مُجْرَانَا؟

"Aramızda gelişimizin başından ve sonumuzun ne olacağından bize haber verecek bir Resul yok mu?" bk. Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah İbn Asakir, Târîhu medîneti Dimaşk, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1995, IX, 285.

Abdimenâfoğullarından bir gence bağlandığını işitmelerinden hicap edeceğini” söylemiştir.⁵⁶

Sakîf kabilesinin büyük simalarından Ümeyye, ölüm döşeğinde iken peygamberliğin kendisine verilmemesinin acısını içinde hissetmiş ve kavmine dönerek “benim için hazırlıklı olun, artık vaktim geldi.” dedikten sonra, aşağıdaki beyitleri söylemiştir:

كُلُّ عَيْشٍ وَإِنْ تَطَاوَلَ دَهْرًا مُنْتَهَى أَمْرِهِ إِلَى أَنْ يَزُولَا
لَيْتَنِي كُنْتُ قَبْلَ مَا قَدْ بَدَا لِي فِي رُؤُوسِ الْجِبَالِ أَرْعَى الْوَعُولَا
اجْعَلِ الْمَوْتَ نُصْبَ عَيْنَيْكَ وَاحْذَرْ غَوْلَةَ الدَّهْرِ إِنَّ لِلدَّهْرِ غُولَا

Hayat, her ne kadar uzun sürse de sonunda yok olmaya mahkûmdur.

Keşke bu duruma düşmeden önce dağların zirvesinde paye (peygamberlik) arayabilseydim

Ölümü, sürekli gözünün önünde bulundur; zamanın bela ve musibetlerinden kendini koru. Çünkü onun birçok oyalayıcı şeytani vardır. (Hafîf)⁵⁷

Yine Câhiliye döneminde dinî içerikli şiirler inşâd eden bazı şairler, Hz. Muhammed’in peygamber olarak gönderileceğini, bozulmuş olan toplum düzenini yeniden inşa edeceğini ve sosyal yaşamla ilgili gerekli kuralları koyacağını şiirlerinde işlemişlerdir. Çok önceden Hz. Peygamberin geleceğini müjdeleyen şairlerden biri Yemen kökenli şair Abdu Şems b. Yeşcib b. Ya‘rub b. Kahtân er-Râiş (ö. ?)’dir. Hz. Muhammed’in gönderileceğinden, kuracağı düzenden ve ondan önceki krallardan bahseden şiirinden bazı beyitleri şöyledir:

سَيَمْلِكُ بَعْدَنَا مُلْكًا عَظِيمًا نَبِيٍّ لَا يُرْحِصُ فِي الْحَرَامِ
وَيَمْلِكُ بَعْدَهُ مِنْهُمْ مُلُوكٌ يَدِينُونَ الْعِبَادَ بَعِيرِ دَامِ
وَيَمْلِكُ بَعْدَهُمْ مِنَّا مُلُوكٌ يَصِيرُ الْمُلْكُ فِينَا بِاِقْتِسَامِ
وَيَمْلِكُ بَعْدَ قَحْطَانَ نَبِيٌّ تَقِي مَخِيتَ حَيْرِ الْأَنَامِ
يُسَمَّى أَحْمَدًا يَا لَيْتَ أَنِّي أُعَمِّرُ بَعْدَ مَبْعَثِهِ بِعَامِ
فَأَعْضِدُهُ وَأَحْبُوهُ بِنَصْرِي بِكُلِّ مَدَجَجٍ وَبِكُلِّ رَامِ
مَتَى يَظْهَرُ فَكُونُوا نَاصِرِيهِ وَمَنْ يَلْقَاهُ يَبْلِغُهُ سَلَامِي

⁵⁶ Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye* (İnsânu'l-'Uyûn fi Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn), I-III, Beyrut 1979, I, 268; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 224.

⁵⁷ el-İsfahânî, *a.g.e.*, IV, 132.

Bizden sonra büyük bir mülke sahip olacaktır, Harama ruhsat vermeyen bir peygamber.

Ondan sonra da hükümdarlar o mülke sahip olacaklardır, Kınamaksızın kulları dinlerinde devam ettireceklerdir.

Onlardan sonra bizden hükümdarlar o mülke sahip olacaklardır, Hükümdarlık bizde paylaşma ile olacaktır.

Kahtân'dan sonra bir peygamber hâkim olacaktır, O peygamber muttaki, alçak gönüllü ve insanların en hayırlısıdır.

Adı Ahmed olacak o peygambere, ne olurdu ben, Onun gönderildiği yıldan sonra yaşayıp da kendisine yetişseydim.

Ona destek olur ve gücümle ona yardımcı olurdum, Bütün silâhım ve bütün kuvvetimle.

Ne zaman çıkarsa ona yardımcı olun, Kim ona ulaşırsa benden ona selâm iletisin. (Vâfir)⁵⁸

Câhiliye döneminde Hz. Muhammed (s.a.v)'in peygamber olacağıyla ilgili şiir söyleyenlerden biri de Tubba' el-Esved'dir (ö.?). Rivayete göre bu şâir yıldızlarla meşgul olur ve onları takip ederdi. Bu amaçla Hint ve Rum diyarlarına kadar gittiği iddia edilmektedir. Yıllar süren yolculuğundan sonra Himyer krallığına ait topraklara dönmüş ve hayatını orada sürdürmüştür. Hz. Peygamber'in yüce yaratıcı tarafından gönderileceğini ve ona iman edeceğini anlatan şiirinden bazı beyitleri şöyledir:

شَهِدْتُ عَلَى أَحْمَدَ أَنَّهُ رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ بَارِي النَّسَمِ
فَلَوْ مُدَّ عُمْرِي إِلَى عُمْرِهِ لَكُنْتُ وَزِيرًا لَهُ وَابْنَ عَمِّ
وَجَاهَدْتُ بِالسَّيْفِ أَعْدَاءَهُ وَقَرَّجْتُ عَنْ صَدْرِهِ كُلَّ هَمِّ

Ahmed'in, canlıları yaratan Allah tarafından gönderilen bir elçi olduğuna şahadet ederim.

Şayet ömrüm ona kavuşmaya yeterse elbette ona, vezir ve amcazadesi olurdum.

Düşmanlarına karşı kılıçla cihad eder, gönlündeki bütün sıkıntıları giderirdim. (Mutekârib)⁵⁹

el-Makdisî'nin zikrettiğine göre Medine Yahudileri, bu bilgileri ifşa ettiğinden dolayı adı geçen şâiri öldürmüşlerdir.⁶⁰

⁵⁸ İbn Kesir, Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Riyad 1999, VI, 506. Farklı bir rivayet için bk. Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî, *el-Bed'u ve't-târih*, I-VI, Paris 1899, III, 175; Muvaffakuddîn Alî b. Hasen b. Ebî Bekr ez-Zebîdî el-Hazrecî, *el-'Ukudu'l-lü'lü'iyye fi târihi'd-devleti'r-Resûliyye*, I-II, Beyrut 1983, I, 19-20.

⁵⁹ el-Makdisî, *a.g.e.*, III, 177; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, II, 166.

⁶⁰ el-Makdisî, *a.g.e.*, III, 177.

Rivayete göre Hz. Peygamber'in annesi Âmine bint Vehb b. 'Abdimenâf (ö. 575 m.), ölüm döşeğinde oğluna atfen söylediği şiirinde, onun peygamber olarak gönderileceğini hissettiğini dile getirmiş, her türlü bela ve musibetlerden korunması için de Allah'a niyazda bulunmuştur. Söz konusu şiirinden bazı beyitleri:

فَأَنْتَ مَبْعُوثٌ إِلَى الْأَنَامِ تَبِعْتُ فِي الْحَلِّ وَفِي الْحَرَامِ
تَبِعْتُ بِالتَّوْحِيدِ وَالْإِسْلَامِ دِينَ أَبِيكَ الْبَرِّ إِبْرَاهِيمَ
فَاللَّهُ أَنْهَاكَ عَنِ الْأَصْنَامِ أَنْ لَا تُؤَالِيَهَا مَعَ الْأَقْوَامِ

Sen, tüm insanlığa (peygamber olarak) gönderilmiş (olacaksın); Mekke'ye ve Mekke dışına gönderileceksin.

Saygı değer atan İbrahim'in dini olan tevhit dini üzere gönderileceksin.

Allah, seni kavimlerle birlikte putlara tabi olmaktan korusun. (Recez)⁶¹

Hz. Peygamber'in annesi Âmine'ye izâfe edilen bu şiire, bazı edebiyat eleştirmenleri kuşkuyla bakmış olsalar bile, ona nispet edilmesinde bir sakınca olmasa gerek; zira İslâm öncesinde şiir söylemek, erkek şairler arasında bir gelenek haline gelmiş olmakla beraber, kadın şairler de azımsanmayacak kadar fazlaydı. Kaldı ki birçok kaynağa göre Arap halkı kadın erkek ayrımı yapılmadan şiire düşkünlükleri ile bilinir.⁶²

Câhiliye dönemi şairlerin şiirlerinde önceki peygamberler hakkında bir takım bilgilere ait örnekler de mevcuttur. Mesela Hanif şair Ümeyye b. Ebî Salt'ın şiirlerinde Hz. Adem'den,⁶³ Nuh'tan,⁶⁴ İbrahim'den⁶⁵, Zülkarneyn'den,⁶⁶ Lokmân'dan,⁶⁷ Lût'tan,⁶⁸ bahsedilmektedir.

5- Cahiliye Dönemi Nesrinde Nübüvvet

Yetiştirdiği hatiplerle tanınan Necran çevresindeki İyâd kabilesi mensubu Kuss b. Sâide bir Hanîf idi.⁶⁹ Farklı lafızlarla rivâyet edilen ve Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir'in de hazır bulunduğu meşhur Ukaz çarşısındaki hutbesinde Kuss b. Sâide, ölüm, âhîret inancı ve toplumun yeni bir dine olan ihtiyacını şu şekilde dile getirir:

⁶¹ Muhammed b. Abdülbâkî Zurkânî, *Şehu'z-Zurkânî 'ale'l-Mevâhib*, I-XII, Beyrut 1996, I, 311; Zeyneb Fevvâz, *ed-Durru'l-menşûr fî tabakâti rabbâti'l-hudûr*, Kahire 2015, s. 30.

⁶² Ünal, *a.g.m.*, s. 179.

⁶³ el-Hadîsî, *a.g.e.*, s. 93, 222, 260.

⁶⁴ el-Hadîsî, *a.g.e.*, s. 107, 109, 138, 142.

⁶⁵ el-Hadîsî, *a.g.e.*, s. 179, 251.

⁶⁶ el-Hadîsî, *a.g.e.*, s. 334.

⁶⁷ el-Hadîsî, *a.g.e.*, s. 260-261.

⁶⁸ el-Hadîsî, *a.g.e.*, s. 107.

⁶⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 93; ed-Dımeşkî, *a.g.e.*, I, 255; Diyârbekrî, *a.g.e.*, I, 233; Çağrıç, "Arap", *DİA*, III, 316-321; Mehmet Ali Kapar, "Kus b. Sâide", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 460.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اسْمَعُوا وَعُودُوا وَإِذَا وَعَيْتُمْ شَيْئًا فَانْتَفِعُوا. إِنَّهُ مَنْ عَاشَ مَاتَ، وَمَنْ مَاتَ فَاتَ،
 وَكُلُّ مَا هُوَ آتٍ آتٍ. مَطَرٌ وَتَبَاتٌ، وَأَرْزَاقٌ وَأَقْوَاتٌ، وَأَبَاءٌ وَأُمَّهَاتٌ، وَأَحْيَاءٌ وَأَمْوَاتٌ،
 جَمْعٌ وَأَشْتَاتٌ، وَأَيَّاتٌ بَعْدَ آيَاتٍ. إِنَّ فِي السَّمَاءِ لَحَبْرًا، وَإِنَّ فِي الْأَرْضِ لَعِبْرًا، لَيْلٌ دَاجٍ،
 وَسَمَاءٌ ذَاتُ أَبْرَاجٍ، وَأَرْضٌ ذَاتُ فَجَاجٍ، وَبِحَارٍ ذَاتُ أَمْوَاجٍ. مَا لِي أَرَى النَّاسَ يَذْهَبُونَ وَلَا يَ
 يَرْجِعُونَ، أَرْضُوا بِالْمَقَامِ فَأَقَامُوا أَمْ تَرَكُوا فَنَامُوا. أَفَسَمَّ قُسٌّ قَسَمًا حَقًّا، لَا خَائِنًا فِيهِ وَلَا
 آثِمًا: إِنَّ لِلَّهِ دِينَا هُوَ أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ دِينِكُمْ الَّذِي أَنْتُمْ عَلَيْهِ، وَنَبِيًّا قَدْ حَانَ حِينُهُ، وَأَظْلَكُمْ
 أَوَانُهُ وَأَدْرَكَكُمْ إِبَانُهُ: فَطُوبَى لِمَنْ أَدْرَكَهُ فَآمَنَ بِهِ وَهَدَاهُ، وَوَيْلٌ لِمَنْ خَالَفَهُ وَعَصَاهُ

“Ey insanlar! Beni iyi dinleyin ve anlayın. Anladığımız şeylerden de faydalanın. Şunu iyi bilin ki; yaşayan ölür, ölen fenâ bulur, gelecek olan her şey de gelir. Yağan yağmurlar ve biten otlar, rızıklar ve azıklar, babalar ve analar, diriler ve ölümler, toplular ve dağınmalar; ayet üstüne ayettir bunlar. Şüphesiz gökte haber, yerde ise ibret alacak şeyler var. Karanlık gece, burçlarla dolu gökyüzü, vadilerle yarılmış yeryüzü ve dalgalarla coşan denizler. Bana ne oluyor! İnsanların gittiğini fakat dönmediğini görüyorum. Bunlar, gittikleri yerlerden çok mu memnunlar da orada duruyorlar? Yoksa terk mi edildiler de uyuyorlar? Kuss ne haince ne günahkârca ama dosdoğruca yemin eder ki; Allah katında; Ona şu inandığınız dininizden çok daha sevimli olan bir din var. Ve bir de gönderilme vakti çok yaklaşmış bir peygamber var. O peygamberin gelme zamanı sizi gölgeledi, devri de sizi kucakladı. Ne mutlu onu anlayan ve ona iman edene. Yazıklar olsun ona karşı gelen ve ona isyan edene.”⁷⁰

Hız. Peygamber, Elçiler Yılı’nda Medine’ye gelen İyâd heyetine Kuss b. Sâide’yi sormuş, vefat ettiğini öğrenmişti. Kuss b. Sâide’nin hutbesinden oradakilere söz edince Hız. Ebû Bekir bu hutbeyi hafızasında kaldığı kadarıyla okumuş, Hız. Peygamber ise Kuss b. Sâide’yi rahmetle yâd etmiştir.⁷¹

Sonuç

Nübüvvetin, insanlık tarihiyle paralel bir süreç olarak tasvir edildiği Kur’an’da, bu zincirin son halkasını Hız. Muhammed’in teşkil ettiği ve geçmiş peygamberler tarafından haber verildiği bildirilir. Kur’an, Hız. Muhammed’in peygamberliğini nübüvvetin bir devamı olarak açıklamış ve peygamberlerin sonuncusu olması bakımından önceki dinî metinlerde haber verildiğini bildirmiştir. Kur’an’da Hız. Muhammed’in son peygamber oluşuna ilişkin ifadeler, tarihî bir gerçekliğe ve sosyal olguya dayanmaktadır. Zira İslâm öncesi ortaya çıkmış dinlerin çoğunda ahir zamanda gelecek bir kurtarıcı inancı benimsenip devam etmiş ve bu inancın yansımaları tarih boyunca söz konusu toplumlarda görülmüştür. Bununla birlikte her dinî gelenek, beklenen kurtarıcıyı kendi tarihî şartları ve geliştirmiş olduğu inançlar çerçevesinde tanımlamıştır. Bu çerçevede araştırmamızda Cahiliye

⁷⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, V, 285; Âlûsî, *a.g.e.*, II, 245; Beyhakî, *Delâilu’n-nubuvve*, II, 101-103; Çağatay, *a.g.e.*, s. 165.

⁷¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 230-237; el-Câhız, ‘Amr b. Bahr b. Mahbûb, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, I, 253-254, Beyrut 2002; Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Büldân*, Beyrut 1995, I, 8.

dönemi şairlerin şiirlerinde ve nesrinde nübüvvet olgusunun varlığı tespit edilmiştir.

Arap yarımadasında putperestliğin yanı sıra Yahudiler, Hristiyanlar ve Hanif olarak bilinen dinî gruplar yaşamaktaydı. Kaynaklarda söz konusu üç dinî kesimin kurtarıcı beklentisi içerisinde olduğuna dair pek çok rivayete yer verilmiştir. Bu bilgi ve beklentinin dönemin halkını ve Ehl-i Kitap'tan kişilerin Müslüman olmalarında etkilerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Örneklerde de anlaşılacağı üzere İslâm öncesi dinî duygu ve temaların işlendiği şiirler göstermektedir ki, o günün toplumunda Hz. Peygamber'in mesajını kabul etmeye yönelik vicdanî bir hazırlık vardı. Câhiliye toplumunda dehriyyûn (materyalistler) hariç gerçek varlık olan Allah inancı, tamamen silinmiş değildi. Hatta putlara tapanlar dahi kendilerini, gerçek kudret sahibi olan Allah'a yaklaştıracığı inancıyla onlara tapıyorlardı. Nitekim Kur'ân, bu gerçeği şu ayetle tescil etmektedir:

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ

“Biz onlara sadece, bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz” diyorlar. Şüphesiz Allah, ayrılığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve nankör olanları doğru yola iletmez.”⁷²

Kaynakça

AKYÜREK, Yunus, “Cahiliye Dönemi Mekke Toplumunun Hz. Peygamber'in Nübüvvetine İlişkin İntibaları”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, sayı 7, ss. 55-72.

ÂLÛSÎ, Muhammed Şukrî el-Bağdâdî, *Bulûğu'l-ereb fî ma'rifeti ahvâli'l-Arab*, I-III, Beyrut 1314.

‘AYNÎ, Mahmûd b. Ahmed Bedruddin, *‘Umdetu'l-kârî Şerhu Sahîh-i Buhârî*, Beyrut, tsz.

BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Delâilu'n-nubuvve ve ma'rifetu ahvâli sâhibi'ş-şeria*, I-VII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

BEYHAKÎ, *es-Sünenü'l-Kübrâ ve fî Zeylihî el-Cevheru'n-Nakiy*, Haydarabâd 1925.

el-CÂHİZ, ‘Amr b. Bahr b. Mahbûb, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I-III, Beyrut 2002.

_____, *Kitâbu'l-Hayevân*, I-VIII, Mısır 1965.

CEVÂD ‘Alî, *el-Mufaşşal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*, Bağdat 1993.

el-CEZERÎ, Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî (‘Izzüddin İbnü'l-Esîr), *el-Kâmil fî't-Târih* (thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî), Beyrut 1997.

_____, *Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe* (thk. Ali Muhammed Muavviz), Beyrut 1994.

⁷² Zumer, 39/3.

- ÇAĞATAY, Neşet, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1982.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “Arap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 1991, III, ss. 316-321.
- ÇETİN, M. Nihad, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973.
- DANIŞMAN, Nafiz, “Cahiliyye Kelimesinin Mana ve Menşei”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: V, Sayı: I-IV, Ankara 1956, ss. 192-197.
- DAYF, Şevki, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabi, el-'Aşru'l-Câhilî*, Daru'l-Maarif, Kahire, tsz.
- DEMİRAYAK, Kenan, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, Cantaş yay., İstanbul 2016.
- DIYÂRBEKRÎ, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, Matbaatu'l-Vehbiyye, 1283.
- EBÛ ALÎ, Muhammed Tevfik, *el-Emsâlû'l-Arabiyye ve'l-asru'l-cahili*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1988.
- ed-DİMEŞKÎ, Muhammed b. Yûsuf, *Sebîlü'l-Hedy ve'r-Reşâd fî Hedy-i Hayri'l-'İbâd*, Lübnan 1993.
- FAYDA, Mustafa, “Cahiliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 1993, VII, ss. 17-19.
- FEVVÂZ, Zeyneb, *ed-Durru'l-mensûr fî tabakâti rabbâti'l-hudûr*, Kahire 2015.
- FURAT, A. Subhi, *Arap Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul 1996.
- GEMÎ, Ahmet, el-Mevsîlî'nin el-İhtiyâr Adlı Fıkıh Kitabında Geçen Şevâhid Beyitlerin Çözümlemesi, *Artuklu Akademi: Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2015, cilt: II, sayı: 1, ss. 59-69.
- GÜNALTAY, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, sad.: Mahfuz Söylemez, Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013.
- el-HADÎSÎ, Behcet Abdulğafûr, *Ümeyye b. Ebi's-Salt Hayâtuhû ve şî'ruhu*, Abu Dabi 2009.
- el-HALEBÎ, Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed, *es-Sîretü'l-Halebiyye (İnsânü'l-'Uyûn fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn)*, I-III, Beyrut 1979.
- el-HAMEVÎ, Yâkût b. Abdillâh, *Mu'cemu'l-Büldân*, Beyrut 1995.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, Ankara 2003.
- el-HAZRECÎ, Muvaffakuddîn Alî b. Hasen b. Ebî Bekr ez-Zebîdî, *el-'Ukudu'l-lü'lü'yye fî târihi'd-devleti'r-Resûliyye*, I-II, Beyrut 1983.
- el-HEYSEMÎ, Ali b. Ebî Bekr b. Süleymân, *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*, Kahire 1994.
- İBN ASAKİR, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah, *Târîhu medîneti Dimaşk*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995.
- İBN HACER, Şihâbuddîn Ahmed b. Ali el-'Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut 1991.

- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekka vd., I-II, Mısır 1955.
- İBN İSHÂK, *Sîretü İbn İshâk*, nşr. Muhammed Hamidullah, Fas 1976.
- İBN KESİR, Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1990.
- İBN KESİR, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Riyad 1999.
- İBN KUTEYBE, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, thk. Ahmet Muhammed Şakir, Mısır 1966.
- İBN VERDÎ, Ebû Hafs Zeynüddin Ömer b. Muzaffer, *Târîhu İbni'l-Verdî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 1996.
- İBNÜ'L-KELBÎ, *Kitâbu'l-Eşnâm*, tah. Ahmet Zeki Paşa, 4. Baskı, Kahire 2000.
- el-İSFAHANÎ, Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebu'l-Ferec, *Kitabu'l-Eğânî*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1369/1950.
- KAPAR, Mehmet Ali, "Kus b. Sâide", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, XXVI, Ankara 2002, ss. 460.
- el-KASTALÂNÎ, Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr, *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye*, Kâhire 1864.
- el-MAKDİSÎ, Mutahhar b. Tâhir, *el-Bed'u ve't-târîh*, I-VI, Paris 1899.
- MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *A'lâmu'n-Nübüvve*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- MES'ÛDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin, *Murûcu'z-zeheb ve me'âdinu'l-cevher*, (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), I-IV, Beyrut 1384-85/1964-65.
- MİTHAT, Ahmed Efendi, *Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediye*, haz. Mehdi Ali Seçkin, İstanbul 2007.
- MUHAMMED b. Sa'd b. Munî', *et-Tabakâtu'l-Kubrâ* (thk. İhsân Abbâs), Beyrut 1968.
- ÖZBALIKÇI, Mehmet Reşit, *Kur'an ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, İzmir 2006.
- es-SAN'ÂNÎ, Abdurrezzak b. Hemmâm, *el-Musannef*, Beyrut 1982.
- es-SUYUTÎ, Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İktirah fî 'ilmi'n-Nahv*, İstanbul 1975.
- et-TABERÎ, Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed Muhibbuddîn, *er-Riyâdu'n-Nadrati fî Menâkibi'l-Aşera*, I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm, I-XI, Kâhire: Dâru'l-Meârif t.y.
- et-TEMÎMÎ, Evs b. Hacer İbn Mâlik *Dîvân*, Beyrut 1980.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahîh (Sunenu't-Tirmizî)*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Kahire, ts.
- TÜCCAR, "Ümeyye b. Ebu's-Salt", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 2012, XLII, ss. 303-305.

TÜCCAR, Zülfikar, “Hammad er-Raviye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 1997, XV, ss. 486-488.

TÜLÜCÜ, Süleyman, “Cahiliyye Kelimesinin Mana ve Menşe’i”, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Ankara 1980, Sayı: 4, ss. 279-285.

ÜNAL, Ömer, “İslam Öncesi Arap Şiirinde Bazı Dini Motifler”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: III, Sayı: 9, Bahar 2003, ss. 175-192.

VÂKIDÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Meğâzi*, I-XIII, thk. Marsden Jones, Londra 1965.

WEİR, Thomas Hunter, “Cahiliyye”, *İA*, M.E.B. yay., III, ss. 11-12.

ZURKÂNÎ, Muhammed b. Abdülbâkî, *Şehu'z-Zurkânî 'ale'l-Mevâhib*, I-XII, Beyrut 1996.